

KOVÁCS KISS GYÖNGY

MÍTOSZAINK NYOMÁBAN

A racionalitástól eltávolodó, mitikus gondolkodás – a maga összetett és változékony történelmi és földrajzi tagoltságában – végigkíséri az emberiség történetét. A fantázia keltette, illúziókkal és képzelgésekkel teli mitológiák napjainkban is burjánoznak, ha talán nem is oly erőteljes mértékben, mint a természeti társadalmak és az ősi civilizációk korában, a maguk félrevezető és egyidejűleg virulens mivoltában, átvészelve a különböző korokat.

A mítoszoknak sok fajtája ismeretes. Korunk nagy alapmitológéim az eredetmítoszok és a nemzetépítés folyamatával ugyancsak összefüggő nacionalizmusmítoszok, amelyekkel minden közösséggé vált nép rendelkezik. A nagy és átfogó alapmitológiák mellett, amelyek mindig egyfajta esszenciális tudást és megfellebbezhetetlen „igazságot”, valamint ezekből következő erkölcsi elveket közvetítenek, léteznek parciálisabb jellegű és jelentőségű történelmi és politikai mítoszok is. Ez utóbbiak egy-egy eseménysor, sorsforduló vagy jelentős személyiség köré szerveződnek. Ilyenek például az egyes történelmi korszakokat „aranykorként” bemutató nosztalgikus interpretációk vagy ezek ellentétjei, az ún. hanyatlástörténetek, illetve a hősök apologetikáiként tételeződő mítoszok. Nem ritka, hogy a társadalmi emlékezet egymással rivalizáló szubkulturái egyes korszakokat mindkét kategóriába megkísérelnek beilleszteni. Gyakorik az összeesküvés-elméletek, amelyek valamely nem várt és/vagy nem kívánatos esemény racionális magyarázatát helyettesítik felelősségáthárítással, projekcióval. Tipikus példája ennek az első világháborús német vereséget „ma-

A nagy és átfogó alapmitológiák mellett, amelyek mindig egyfajta esszenciális tudást és megfellebbezhetetlen „igazságot”, valamint ezekből következő erkölcsi elveket közvetítenek, léteznek parciálisabb jellegű és jelentőségű történelmi és politikai mítoszok is.

gyarázó” *Dolchstosslegende*, amely a hadvezetés hibái és a hadsereg gyengesége helyett a hátország pacifista és „felforgató” erőit ültette a vádlottak padjára. Jól ismeretek a történelem egy-egy válságos pillanatában feltűnő s egy várost, társadalmi csoportot vagy magát az egész népet, nemzetet megmentő hősök mesés és romantikus figurái, miként ezek ellentétpárjai, az árulók vagy az egyéb gonoszságot elkövető démonikus alakok is, akik minden rossz perszónifikációi.

A 19. század második felében kibontakozó szaktudományos történetírás egyik meghatározó célkitűzése a múltnak – a tévhitekkel, illúziókkal, legendákkal és előítéletekkel teli mitikus gondolkodással szemben – az ellenőrzött tényállításokra és racionális magyarázatokra támaszkodó, a „tényleges történésekre” alapuló bemutatása volt. Bár az elmúlt egy-másfél évszázadban a történetírás 19. századi eszköztára jelentősen bővült és tökéletesedett, a teljes objektivitást elérni és a nagybetűs Igazságot feltárni egyetlen nemzet egyetlen történészének sem sikerült. E maximális célkitűzés elérhetőségében többen már a kezdetekkor is kételkedtek, ma pedig szinte senki sem hisz benne. Mindeközben a történelmietlen gondolkodás különböző formái velünk élnek, a tévhitek és az előítéletek a 21. században is sokakat rabul ejtenek, s a nemzeti és egyéb mitológiák továbbra is teret hódítanak, miközben a szaktörténeteszek sokszor eszköztelenül állnak e harsány és széles körökben népszerű áltudományos interpretációkkal szemben.

Számunk történelmi összeállításának szerzői a magyar história kilenc (tév)képzetét vizsgálják meg, és ütköztetik az ezekről való bizonyított tudásunkkal. Hermann Gusztáv Mihály a székelyek minden részletében máig sem tisztázott eredetével foglalkozik, amely – éppen e bizonytalanságok okán – valóságos televénye a megalapozatlan feltételezéseknek. Szócs Tibor a „nándorfehérvári hős, Dugovics Titusz” „esetét” elemezve bizonyítja be, hogy a száraz történelmi eseményekre az idők folyamán többféle kis történet ráépül, és a kánon elválaszthatatlan részévé válik. Pálosfalvi Tamás Mátyás-portréjából – az uralkodó törekvéseinek árnyalt bemutatásával – kitűnik, miszerint nagy reneszánsz uralkodónk sokkal inkább tekinthető pragmatikus, akár könyörtelen perszonalitásnak, mint álruhás igazságosztónak – a róla később kialakult képnek ezért vajmi kevés köze volt a király valóságos személyiségéhez. Egy népszerű és széles körben elterjedt népmesei toposz rögzült a személye körül, minden bizonnyal azért, mert ő volt az utolsó erre alkalmas uralkodó a magyarság viharos történelmében. B. Szabó János „nemzeti nagylétünk nagy temetője”, a mohácsi csatavesztés legendáriumát vázolja fel, levonva a súlyos következtetést: „Úgy látszik, Adynak igaza volt, »nekünk Mohács kell«, ráadásul épp ilyen, hol romantikusan borongós, hol dühödten vádaskodó, de mindenképpen köldöknéző, a külvilágnak hátat fordító, azaz önsorsrontó Mohács-narráció...” Várkonyi Gábor megrajzolja az „ördögtől megszállt” Báthory Erzsébet „démonikus alakját”, aki „feltehetőleg nem is sejtette, hogy férje halála után egyre inkább a sárkány árnyékában élte mindennapjait, de ez a sárkány nem az ő, hanem inkább az ellene készülődők lelkében élt”. Az összeesküvés-elméletek egy lehetséges illusztrációja Csorba László Széchenyi István halálának körülményeit vizsgáló esettanulmánya, amelyben a szerző leszögezi: „A döblingi elmeógyógyintézet lakójának meggyilkolása – pontosabban az erre vonatkozó hagyományanyag – ma már nem a köztörténetírás, hanem a történeti-politikai folklór, a kultusztörténet, illetve a nemzeti tudat rögeszméit elemző eszmetörténet vizsgálati körébe tartozik.” A magyar történelem „nagy árulói/árulásai” közül kettővel foglalkoznak szerzőink. A Rákóczi-szabadságharcot lezáró, 1711-es szatmári megegyezés egyik főszereplőjéről az alábbiakat állapítja meg Kalmár János: „...aligha kárhoztatható indokoltan Károlyi Sándor a szatmári megállapodás kidolgozásában vállalt szerepéért vagy annak elfogadtatásáért és aláírásáért. Mert ennél csak sokkal rosszabb lehetősége volt: az, hogy mindezt megta-

gadja. Akkor viszont az elkerülhetetlen katonai leszámolás következményeit kellett volna viselnie az országnak.” Az árulásnarratívák egy másik, a magyar történelemben igen gyakran feltűnő aktora Görgei Artúr, aki a világsíri fegyverletétellel 1849-ben „adta el a hazát”, és avanszált egyik pillanatról a másikra „a magyar szabadságharc hivatalos árulójává”. „Az árulási vádat ma már magára valamit adó, komoly történész nem képviseli, s az elmúlt három évtized kutatásában e kérdésben is immár a tények és nem az előfeltevések határozzák meg a történészek álláspontját. (Vadhajtások persze vannak: 1996-ban egy kétkötetes munka bizonygatta, hogy az igazi Görgei Artúr 1839-ben elhunyt, s a gaz Habsburgok egy balkézről való gyermeke került be a helyére azzal a céllal, hogy ha majd kitör a szabadságharc, legyen, aki elárulja.) A korábban aktuálpolitikai szempontból jól használható Görgei-kérdés mára politikai érdekességét veszítette, s úgy tűnik, a jeles hadvezér végre elfoglalhatta a nemzeti panteonban azt a helyet, amely a polgári átalakulás más nagyjai mellett megilleti” – szögezi le írása végén Hermann Róbert. És végül – jóllehet nem utolsósorban, pusztán csak a kronológiai rendet követve – a sokat vitatott kérdés Teleki Pál halála körülményeit illetően. Ablonczy Balázs írásában nem kívánja cáfolni vagy megerősíteni a miniszterelnök öngyilkosságának vagy meggyilkolásának téziséit. Igyekszik azonban bemutatni mindazokat a mozzanatokat, amelyek egyik vagy másik lehetőség mellett szólnak, és mindezeket mérlegelve megoldást kínál a történet végére.

Magyar történelmi mítoszok súlypontú lapszámunk az egészséges, deheroizálástól és mitizálástól egyaránt mentes történelmi tudat kialakításához kíván hozzájárulni azzal, hogy cáfolatát adja a magyar történelem néhány igen erőteljesen élő mítosznak, és elsősorban azoknak az olvasóknak szól, akik identitásuk történelmi dimenzióját nem tévhitekre és legendákra, hanem múltunk ellenőrzött tudáson alapuló racionális magyarázataira kívánják építeni.

